

DOI: <https://doi.org/10.36719/2789-6919/53/85-89>

**Könül Həsənova**

AMEA, İ.Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu  
<https://orcid.org/0009-0000-1806-2179>  
[pervin.hesenov@yandex.ru](mailto:pervin.hesenov@yandex.ru)

## **“Tiflis əyalətinin müfəssəl dəftəri”ndə işlənən toponimlərin tədqiqinə ontoloji və qnoseoloji yanaşma**

### **Xülasə**

Məqalədə “Tiflis əyalətinin müfəssəl dəftəri”ndə təsadüf olunan toponimlərə ontoloji və qnoseoloji yanaşma imkanları təhlil edilmişdir. Toponimlərin tədqiqi ilə bağlı fərqli yanaşma və istiqamətlərin meydana çıxması, bu sahədə müxtəlif tədqiqat metodlarının tətbiqi mövcud problemlərin aradan qaldırılması yönündə atılan addımlardan hesab olunur. Toponimlərin formalaşmasına təsir edən sosial-lingvistik amillərə, ilk növbədə, müəyyən bir ərazidə yaşayan əhalinin etnik tərkibi ilə bağlı məsələlər, bu ərazidə hansı tarixi, mədəni, sosial transformasiyaların baş verməsi təsir göstərir. Toponimlər hər hansı bir etnik qrupun həyatının mədəni və fəlsəfi qavrayışının vacib hissəsidir, çünki onlar sosial və tarixi təcrübəni - ümumbəşəri və milli təcrübəni birləşdirir, mədəni məlumatları özündə saxlayır və əks etdirir, yaşadır. Toponimlərin lingvistik baxımdan araşdırılmasında ontoloji əhəmiyyətli amillərə təmasda olanların müxtəlif etnik qrupa mənsubiyyəti də daxildir. Müəyyən bir ərazidə tarixən ümumi dil, mədəni-psixoloji mühit kimi ortaqlar daşınmışdır. Tarixən inkişaf edərək zamanla müəyyən dəyişikliyə uğrayan toponimlər insan həyatının, fəaliyyətinin bütün sahələrinə aid anlayışları özündə əks etdirir. Bu baxımdan yanaşdıqda toponimlərin tədqiqi koqnitiv, lingvokultural, antroposentrik və tarixi-kontaktoloji paradigmlərin daxil olduğu kompleks yanaşma əsasında mümkündür.

**Açar sözlər:** *Tiflis əyalətinin müfəssəl dəftəri, toponimlər, etimologiya, koqnitiv yanaşma, lingvokulturologiya*

**Konul Hasanova**

ANAS, Institute of Linguistics named after I.Nasimi  
<https://orcid.org/0009-0000-1806-2179>  
[pervin.hesenov@yandex.ru](mailto:pervin.hesenov@yandex.ru)

## **Ontological and Epistemological Approach to the Study of Toponyms Used in the "Detailed Notebook of Tbilisi Province"**

### **Abstract**

In the article, the possibilities of an ontological and epistemological approach to toponyms found in the "Detailed notebook of Tbilisi province" are analyzed. The emergence of different approaches and directions in the study of toponyms, and the application of different research methods in this field, are considered to be steps taken in the direction of overcoming existing problems. Socio-linguistic factors affecting the formation of toponyms are primarily influenced by issues related to the ethnic composition of the population living in a certain area, what historical, cultural, and social transformations that have occurred in this area. Toponyms are an important part of the cultural and philosophical perception of the life of any ethnic group, because they combine social and historical experience – universal and national experience, store and reflect cultural information, live. Ontologically important factors in the study of toponyms from a linguistic point of view include the belonging to different ethnic groups of those in contact.

Historically, a stable group of people with common values, such as a common language and cultural-psychological environment, in a certain area, does not remain unaffected by the formation of the semantic features of toponyms. The toponyms, which have developed historically and undergone certain changes over time, reflect concepts related to all areas of human life and activity. When approached from this point of view, the study of toponyms is possible on the basis of a complex approach that includes cognitive, linguocultural, anthropocentric, and historical-contactological paradigms.

**Keywords:** *detailed book of Tbilisi province, toponyms, etymology, cognitive approach, linguoculturology*

## Giriş

Ümumilikdə onomastika və xüsusilə toponimika sahəsində aparılan tədqiqatlara son dövrlərdə fərqli yanaşmanın meydana çıxması, bu sahədə elmi paradigmanın dəyişməsi, dil hadisələrinə əsas yanaşma istiqamətlərindən biri kimi antroposentrizmin inkişafı toponimik tədqiqatlarda yeni baxışları aktuallaşdırmış, ona görə toponimlərə xalqın və onun dilinin tarixi prizmasından baxılmağa başlanılmışdır. Toponimlərin semantik və konseptual baxımdan təhlili onların formalaşması zamanı leksemin əsasında duran məntiqi və mental nüvənin strukturunu aşkar etməyə imkan verir. Linqvistik tədqiqatlara münasibətdə semantik nüvənin müəyyən olunması məsələyə hərtərəfli yanaşma tələb etdiyindən, tədqiqat zamanı həm linqvistik, həm də kulturoloji, psixolinqvistik və koqnitiv amillərə diqqət yetirilməsi vacib məqamlardandır. “Koqnitiv əsas” termini “bir-biri ilə əlaqəli koqnitiv kontekstlər sisteminə və ya obyektin konseptuallaşdırılması sahələrinə istinad etmək üçün” istifadə olunur (Boldyrev, Alpatov, 2008, s. 6). Bu məzmun toponimlərdə “yer” anlayışı bildirməklə komponentlərin heyvan və bitki aləmi, tarix, iqtisadiyyat, mədəniyyət, dialekt, ərazi və s. haqqında müxtəlif biliklər, yəni coğrafi məkanı anlamaq üçün müxtəlif kontekstlərlə əlaqəli şəkildə öyrənilməsi məsələsini aktuallaşdırır.

## Tədqiqat

Toponimlərin tədqiqi ilə bağlı fərqli yanaşma və istiqamətlərin meydana çıxması, bu sahədə müxtəlif tədqiqat metodlarının tətbiqi mövcud problemlərin aradan qaldırılması yönündə atılan addımlardan hesab oluna bilər. Təəssüf ki, hələ də toponimlərin şərhini çətinləşdirən bir çox problemlər, toponimlərin qaynaqlarının müəyyənləşdirilməsi ilə bağlı mübahisəli məsələlər mövcuddur. Bu problemlərin həlli üçün toponimlərin qeydə alınması, müxtəlif formalaşma modelləri və toponimik vahidlərin struktur xüsusiyyətləri sistemli şəkildə tədqiqata cəlb olunmalıdır. Toponimləri linqvistik hadisə kimi araşdırmaq, toponimlərin tipoloji baxımdan tədqiqatını aparmaq, toponimika problemlərini öyrənmək, eyni zamanda, toponimlərin tarixi inkişafını nəzərdən keçirmək, toponimləri dünyanın dil mənzərəsinin tərkib hissəsi kimi öyrənmək, toponimləri regional baza məlumatlarının formalaşması üçün resurs kimi araşdırmaq, toponimləri söz əmələ gətirmə imkanları baxımından tədqiq etmək və digər bu kimi məsələlər müasir dövrdə aktuallığı ilə diqqət çəkən problemlərdəndir. Onların araşdırılması isə fərqli və yeni yanaşma və üsulların tətbiqini labüd edir.

Toponimlərin əmələ gəlməsinin konseptual əsaslarını müəyyən etmək üçün onları leksik-semantik qruplara görə təsnif etmək və onların formalaşmasında konseptual əsas – baza kimi çıxış etmiş əlamətləri müəyyən etmək zəruridir. Bu baxımdan yanaşdıqda XVIII əsrin 20-ci illərində işlənib hazırlanmış “Tiflis əyalətinin müfəssəl dəftəri” də dövrünün ictimai-siyasi və mədəni mənzərəsini əks etdirməklə yanaşı, əhatə etdiyi regionda məskunlaşmış əhəlinin dünyagörüşü və həyat tərzilə bağlı geniş məlumatı özündə əks etdirən dəyərli mənbə kimi diqqəti cəlb edir.

Keçmişdə baş vermiş etnik-mədəni proseslərin yenidən canlandırılması üçün etibarlı mənbə kimi toponimlərə müraciət etmək güclü əhəmiyyətə malikdir. Toponimlərin ontologiyası onun sosial-mədəni mahiyyətini müəyyən etməyə, yəni toponimik leksemin sosial-mədəni və linqvistik xarakter daşıyan söz kimi meydana çıxma səbəbini müəyyən etməyə imkan verir. Toponimlərin sosial-mədəni və linqvistik mahiyyətinin birinci komponenti toponimlərin yaranması üçün sosial şərait və sosial transformasiya ilə bağlı proseslər, onların müəyyən ərazi daxilində uzun müddət ərzində baş

verən davamlı, uzunmüddətli linqvistik təmaslarıdır. Toponimlərin formalaşmasına təsir edən sosial-linqvistik amillərə, ilk növbədə, müəyyən bir ərazidə yaşayan əhalinin etnik tərkibi ilə bağlı amillər, bu ərazidə hansı tarixi, mədəni, sosial transformasiyaların baş verməsi təsir göstərir. V.K.Juravlyovun konvergent-divergent çevrilmələr kimi səciyyələndirdiyi bu transformasiyalar (Zhuravlev, 1982) toponimlərlə bağlı tədqiqatlarda müxtəlif etnik qrupların bir yerdən başqa yerə miqrasiyası, bir ərazidən digər əraziyə köçürülməsi, bir neçə ölkədə yaşayan bir neçə xalqın müxtəlif növ linqvistik təmaslarının həyata keçirilməsi prosesində bir araya gətirilməsi prosesləri kimi səciyyələndirilir.

Coğrafi adlar mədəni kodun daşıyıcısı kimi dinləyicinin şüurunda mədəni-tarixi xarakterli assosiativ əlaqələri aktuallaşdıraraq mədəniyyətin verballaşdırılmış əlamətləri funksiyasını yerinə yetirir. Toponimlər hər hansı bir etnik qrupun həyatının mədəni və fəlsəfi qavrayışının vacib hissəsidir, çünki onlar sosial və tarixi təcrübəni - ümumbəşəri və milli təcrübəni birləşdirir, mədəni məlumatları özündə saxlayır və əks etdirir, yaşadır. Toponimlərin linqvistik baxımdan araşdırılmasında ontoloji əhəmiyyətli amillərə təmasda olanların müxtəlif etnik qrupa mənsubiyyəti də daxildir. Müəyyən bir ərazidə tarixən ümumi dil, mədəni-psixoloji mühit kimi ortaq dəyərlərə malik insanların sabit toplusu toponimlərin semantik xüsusiyyətlərinin formalaşmasına təsirsiz ötüşür. “Tiflis əyalətinin müfəssəl dəftəri”ndə təsadüf olunan toponimlərin bir çoxu etnotoponimlər olduğundan rəngarəng etnik birliyin nümunəsini əks etdirən mənzərə meydana çıxır. Belə ki, “Tiflis əyalətinin müfəssəl dəftəri”ndə qeydə alınan Dəmirçilər, Çavuşlar, Qəmərli, Muğanlı, Qaramanlı kimi toponimlər tarixi tayfa adları ilə bağlıdır. “Qəmərli” toponimi qədim türk tayfalarından olan qamer//kimmer etnonimi ilə izah olunur (Məmmədli, 2006, s. 34), Muğanlı oroniminin əsasında etnik qrupun adı olduğu qeyd olunur (Məşədiyev, 2010, s. 76-77), XVI əsrdə qızılbaş tayfaları sırasında adları çəkilən dəmirçilərin sonralar qazax tayfa birliyinin ən qüdrətli tirələrindən biri olduğu bildirilir (Azərbaycan toponimlərinin ensiklopedik lüğəti, 2007, s. 224). Bu fakt, yəni toponimlərin semantikasındakı müxtəlif tayfa birliklərinin həyat tərzini, dünyagörüşü, adətləri ilə bağlı mədəni elementlərin izinin qorunub saxlanması ehtimalı onların ekstralingvistik aspektdən araşdırılmasının mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyini bir daha təsdiqləyir.

Toponimlərin təhlilinə aktual linqvistik yanaşma onların müəyyən tematik və semantik qruplar kimi sistemli təhlilinə və öyrənilməsinə yönəldilməlidir. Belə ki, leksik-semantik qrup dilin leksik sisteminin əsas struktur vahidi kimi onun mahiyyət xüsusiyyətlərini əks etdirir. Dil sisteminə bu leksik-semantik qruplardan biri də toponimlərlə təmsil olunur. Tematik qrup dedikdə, “leksik-semantik qrupda sözlərin məna yaxınlığı baxımdan əlaqələndirilməsi” nəzərdə tutulur (Gak, 1977, s. 150). Beləliklə, dilin leksik-semantik sisteminə fəaliyyət göstərən toponimlərin tematik qrupuna məna uyğunluğuna görə bir qrupda birləşmiş sözlər toplusunu daxil etmək olar. Toponimik söz qrupu coğrafi adları, onların fəaliyyətini, məna və mənşəyini, quruluşunu, yayılma arealını, inkişafını və zamanla dəyişməsinə əks etdirən xüsusi tematik söz qrupudur.

Toponimlər sisteminə müxtəlif dövrlərə aid semantik təbəqələrin meydana çıxması ilə bağlı məsələləri araşdırmaq üçün qədim dövrlərdə dil təmaslarını işıqlandırmaq, dilin digər dillərlə təmasını araşdırmaq lazımdır. K.M.Musayev hesab edir ki, türk dillərinin dünyanın digər dilləri ilə əlaqəsi dillərin bütün səviyyələrində - lüğət, fonetika, eləcə də qrammatika sahələrində özünü göstərir (Musaev, 1984, s. 126). Tədqiqatlar göstərir ki, dillərin təmasına yalnız dil səviyyəsində bir proses kimi baxmaq olmaz, çünki onlar müəyyən dillərdə danışan sosial qruplar, insan qrupları arasında təmasın nəticəsidir. V.K.Juravlyov dil təmaslarını sosialemələrin fəaliyyətinin izləri kimi səciyyələndirərək qeyd edirdi ki, təmasda olan “özlüyündə dillər deyil, dil qrupları, sosialemələr”dir (Zhuravlev, 1982, s. 16). Müəllifin fikrincə, dil inkişafının məlum konvergent-divergent proseslərinin arxasında ictimai inkişafın konvergent-divergent prosesləri dayanır. Birləşən və ya uzaqlaşan dillərin özləri deyil, onları danışan qruplar, deməli, ictimai fəaliyyətin izləri hesab edilən dil təmasları coğrafi obyektlərin təyin edilməsində ifadə olunan müəyyən bir bölgənin sakinlərinin fəaliyyətinin izlərini daşıyır. Konvergent-divergent sosial çevrilmələr də dil təması prosesində həyata keçirilir.

Beləliklə, toponimik sistemlərin tədqiqi – “coğrafi adların formalaşması prosesində və onların müasir sabitliyində müntəzəm olaraq təkrarlanan spesifik əlamətlər və ya işarələr” məcmusudur (Zhuravlev, 1982, s. 114). Bu prosesdə linqvistik araşdırma ilə yanaşı, etnosun ümumi dünyagörüşü, xalqın keçmişi və bu günü, digər xalqlarla qarşılıqlı əlaqə kimi məsələlər də nəzərə alınmalıdır. Toponimlərin toposistemin elementi kimi linqvokulturoloji nöqteyi-nəzərdən təhlili həm dil sistemində, həm də müəyyən linqvomədəni birliyin konseptual mənzərəsində toponimlərin yerini müəyyən etməyə imkan verir. Toponimlər milli şüurun - dil şüurunun formalaşmasında mühüm rol oynayır. Onlar mədəni irs kimi qeyd olunan dəyərlər və ideyalar sistemi ilə əlaqələndirilir və fərdin müvafiq dil mədəniyyətinə mənsubluğunun rəmzi rolunu oynayır. Semantikasını xalqın dünyagörüşü və mədəniyyətini əks etdirən xüsusi söz qrupu olan “Toponimlər coğrafiya elminin sadə terminləri deyil, semantikada parlaq mədəni komponentlərə malikdir” (Vereshchagin, Kostomarov, 2008, s. 74).

Toponimlərə müxtəlif aspektlərdən yanaşdıqda onların semantik layında əks olunan fərqli anlayışların meydana çıxması bu söz qruplarının hərtərəfli tədqiqini şərtləndirən məqamları ortaya qoyur. Coğrafi adların yalnız obyektin adlandırılması ilə məhdudlaşmayaraq, mürəkkəb mənə strukturuna malik olmaqla, milli-mədəni informasiyanın əsas daşıyıcısı olan komponenti ehtiva etməsi onlara digər istiqamətlərlə yanaşı, koqnitiv aspektdən yanaşmanın da vacib olduğunu göstərir. Toponimlərə koqnitiv yanaşmanın tətbiqində biz toponimik məkan anlayışı ilə qarşılaşırıq. Bu məkan dünyanın dərkə və konseptuallaşdırılması xüsusiyyətlərinin, ətrafdakı reallığın çoxsaylı adlarının və onlarla əlaqəli prinsiplərin öyrənilməsi zamanı müəyyən edilmiş əsas anlayışlardan biri olmaqla onomastik koqnitiv məkanın bir hissəsini təşkil edir. Toponimik məkan daxilində ümumi mədəni mühitdə müəyyən bir tarixi dövrdə müəyyən bir cəmiyyətin istifadə etdiyi toponimik sistemin səciyyəvi xüsusiyyətlərinin təhlili və onların müqayisəsi müəyyən ərazidə konkret linqvomədəni cəmiyyətdə fəaliyyət göstərən həm real, həm də qeyri-real (mifoloji, fantastik) toponimlər daxil olmaqla, linqvistik mənşəyindən asılı olmayaraq coğrafi obyektlərin xüsusi adlarının məcmusunu müəyyən etməyə imkan verə bilər. Toponimik məkanın məzmununu sosial-mədəni xüsusiyyətlərlə müəyyən edilir və cəmiyyətin ərazisində yaşayan etnik qrupların dünyagörüşü ilə müəyyən edilən dünyanın toponimik mənzərəsini təşkil edir. Toponimik məkanda adətən əsas (nüvə) və periferiya olmaqla toponimlər fərqləndirilir. Nüvənin mərkəzində müəyyən bir dil və mədəni birliyin bütün nümayəndələrinə məlum olan mədəniyyət hadisələri (makrotoponimlər), periferiyada isə hamıya məlum olmayan toponimlər var – bunlar mikrotoponimlərdir.

Bundan əlavə, koqnitiv yanaşma toponimlərin koqnitiv assosiativ qarşılıqlı əlaqəsinin müəyyən edilməsini nəzərdə tutur. “Kommunikativ məkana daxil olan xüsusi adlar müəyyən uyğunlaşma mərhələlərindən keçir və istifadəçilər tərəfindən mənimsənilir, həm də onun idrak məkanını təşkil edir... Bu kontekst təkcə adın mənasını deyil, həm də xalqın mədəniyyətini, inanclarını və kainata münasibətini təqdim edir. Beləliklə, adın müsbət xüsusiyyəti formalaşır (Madiyeva, 2009, s. 143). Məhz bu baxımdan yanaşdıqda toponimlərin formalaşma xüsusiyyətlərinin müəyyən olunması baxımından da onların koqnitiv aspektdən tədqiqi maraq doğurur. “Koqnitiv dilçilik dili informasiyanın kodlaşdırılması və transformasiyasında rol oynayan idrak mexanizmi kimi” (Kratkii slovar' kognitivnykh terminov, 1996, s. 53-55) öyrəndiyindən, koqnitiv yanaşma coğrafi xüsusiyyətlərin kodlaşdırılması və adlandırılması prosesində dilin necə istifadə edildiyini başa düşməyə kömək edir. Koqnitiv yanaşma linqvomədəni yanaşma ilə sıx bağlıdır, onun əsas vəzifəsi dil elementlərinin milli-mədəni xüsusiyyətlərini müəyyən etmək, insanın şüurundan keçən məlumatın mədəni kod (dil işarəsi) vasitəsilə necə kodlandığını öyrənməkdən ibarətdir. Bu baxımdan yanaşdıqda toponimlər eyni zamanda milli kolorit ifadə edən dil vasitəsi kimi xidmət edir. Bu söz qrupu insanların zehni fəaliyyətinin nəticələrini, sosial-mədəni təcrübəsini əks etdirən lüğət kateqoriyasına aiddir. “Milli koloritin xarici spesifikasiyi xalqın mədəniyyətində, onun xarakterində, adət-ənənələrində, əxlaqında, hisslərində, baxışlarında özünü göstərir. Milli koloritin daxili spesifikasiyi iki kateqoriyada özünü göstərir. Birinci kateqoriyaya milli həyat tərzilə bağlı söz və anlayışlar daxildir. Bunlar toponimlər, onomastika, realiya, ailə münasibətlərini bildirən sözlər, milli və dini ayinlər, dövrün əlamətləri, milli ədəb-ərkan, xarici görünüş, hərəkətlər və s.-dir

(Faizullaeva, 1979). Deməli, toponimlər təkcə dil kodu kimi deyil, həm də mədəni kod kimi çıxış edən sözlərdir. Mədəni kod dedikdə, “məlumatların ötürülməsi, işlənməsi və saxlanması üçün eyni simvollar toplusu şəklində təqdim edilməsi (kodlaşdırılması) mümkün olan işarələr və müəyyən qaydalar sistemi nəzərdə tutulur. Kodeksləri tənzimləyən qaydalar eyni mədəniyyətdən olan şəxslər arasında razılaşma ilə müəyyən edilir” (Karabulatova, 2004, s. 241). Şmelyov qeyd edir ki, dil və düşüncə tərzı bir-biri ilə bağlıdır. Bir tərəfdən dil bu dildən istifadə edən mədəniyyətin danışanları üçün aktual görünən dildənkənar reallığın xüsusiyyətlərini əks etdirir, digər tərəfdən, dili və xüsusən sözlərin mənasını mənimsə-məklə, natiq dünyaya ana dilinin təklif etdiyi nöqteyi-nəzərdən baxmağa başlayır və ona uyğun mədəniyyətə xas olan dünya konseptuallaşdırılması ilə razılaşır. Bu mənada linqvistik spesifik anlayışları ehtiva edən sözlər eyni zamanda ana dilində danışanların düşüncə tərzini əks etdirir və formalaşdırır. Bu görüşləri əks etdirən antroposentrik yanaşma dilin insan şüurunun və təfəkkürü-nün bir forması kimi öyrənilməsinə diqqət yetirir və dili insan həyatı prosesində nəzərdən keçirir. Antropoloji prinsip dilçilik elmi qarşısında iki əsas problem qoyur: insanın öz psixikası, təfəkkürü, mədəniyyəti və inancları ilə bir tərəfdən dili necə formalaşdırıb ona təsir etməsi, digər tərəfdən isə dilin mədəniyyətə və insanın davranış normalarına təsiri.

### Nəticə

Beləliklə, toponimlərin hərtərəfli təhlili göstərir ki, onlar sosial sistemin transformasiyası nəticəsində formalaşmış söz qruplarıdır və bir region daxilində birgə yaşayış zamanı insan fəaliyyətinin izlərini əks etdirir. Məsələn qnoseoloji aspektdən yanaşsaq, müəyyən bir regionun toponimlərinin formalaşmasında koqnitiv, mədəni amillərin rolu, bu məsələlərə antroposentrik yanaşma, toponimlərin daxili məzmunu, funksional yükü, eləcə də ümumilikdə dil sistemində yeri kimi vacib məqamların araşdırılmasının aktuallığı diqqət çəkir. Tarixən inkişaf edərək zamanla müəyyən dəyişikliyə uğrayan toponimlər insan həyatının, fəaliyyətinin bütün sahələrinə aid anlayışları özündə əks etdirir. Bu baxımdan yanaşdıqda toponimlərin tədqiqi koqnitiv, linqvokultural, antroposentrik və tarixi-kontaktoloji paradigmalardan daxil olduğu kompleks yanaşma əsasında mümkündür.

### Ədəbiyyat

1. *Azərbaycan toponimlərinin ensiklopedik lüğəti*. (2007). II cild. Elm.
2. Boldyrev, N.N, Alpatov, V.V. (2008). Kognitivno-matrichnyi analiz angliiskikh khristianskikh toponimov. *Voprosy kognitivnoĭ lingvistiki*, 4 (017), 5-14.
3. Faizullaeva, R. (1979). *Natsional'nyi kolorit i khudozhestvennyi perevod*. NAN.
4. Gak, G.V. (1977). *Sopostavitel'naya leksikologiya (na materiale frantsuzskogo i russkogo yazykov)*. Nauka.
5. *Kratkii slovar' kognitivnykh terminov*. (1996). Nauka.
6. Karabulatova, I.S. (2004). Toponimicheskii kod v soznanii sovremennogo nositelya russkogo yazyka. *II Mezhdunarodnyi kongress issledovatelei russkogo yazyka «Russkii yazyk: istoricheskie sud'by i sovremennost'»*, Sbornik tezisov.
7. Məmmədli, Ş. (2006). *Gürcüstan azərbaycanlıları. Gürcüstanda Azər Türkləri məskunlaşan inzibati-ərazi vahidləri. Statistik-ensiklopedik bilgilər*. Elm və təhsil.
8. Məşədiyev, Q. (2010). *Azərbaycan toponimlərinin tarixi-linqvistik təhlili (Qafqaz ərazi və tayfalarının təsviri materialları məcmuəsi (SMOMPK) əsasında)*. Elm və təhsil.
9. Musaev, K.M. (1984). *Leksika tyurkskikh yazykov*. Nauka.
10. Madiyeva, G.B. (2009). *Imena sobstvennye v russkom lingvokul'turnom prostranstve Kazakhstana. Russkii yazyk kak yazyk mezhekul'turnogo i delovogo sotrudnichestva v polilingval'nom kontekste Evrazii*. SaryarkA.
11. Vereshchagin, E.M., Kostomarov, V.G. (2005). *Yazyk i kul'tura*. Indrik.
12. Zhuravlev, V.K. (1982). *Vneshnie i vnutrennie faktory yazykovoi ehvolyutsii*. Nauka.

Daxil oldu: 03.09.2025

Qəbul edildi: 10.12.2025